

Сиройд Т.П.,
к.ю.н., доцент кафедри
конституційно го і
міжнародного права Національного
університету внутрішніх справ

Карпукіна Т.П.,
курсантка Національного університету
внутрішніх справ

Міжнародно-правовий статус Ватикану

Ватикан - центр римсько-католицької церкви, абсолютна теократична монархія. За своєю територією Ватикан - найменше державне утворення в світі. Він розташований у західній частині Риму, на пагорбі Монте-Ватикано - звідки і походить його назва. Державоподібне утворення Ватикан створене в 1929 році на підставі Латеранської угоди, укладеної між Римсько-католицькою церквою і державою Італія.

У доктрині міжнародного права Ватикан відносять до вторинних суб'єктів, виходячи з цього, необхідно визначити статус цього державоподібного утворення, акцентувавши увагу на ознаки за якими його не можна віднести до держави, яка визнається основним суб'єктом міжнародного права, проаналізувавши сучасне становище Ватикану на міжнародній арені. Слід зазначити, що деякі аспекти даної проблематики розглядалися в роботах Андриолті Д., Броунлі Я., Карлова Ю. Є., Колосова Ю.М., Кузнецова В.І., Оппенгейма Л. та інших учених.

Починаючи з часів раннього середньовіччя, Ватикан приймав активну участь у міжнародному житті, виступавши не тільки як керівний центр однієї з найбільших релігійних організацій світу, але й як суверенне державне утворення.

З ліквідацією в 1870 році церковної держави зникли всі міжнародно-правові підстави для здійснення її верховним органом - папським престолом - функцій представництва цієї держави в міжнародних відносинах. Однак папський престол продовжував посылати та приймати дипломатичні місії, брати участь у міжнародних угодах, він зберіг недоторканий зовнішньополітичне відомство колишньої папської держави - державний секретаріат, залишалась активною і його зовнішня політика.

Спільне міжнародне положення Найсвятішого престолу стало більш ясним у результаті угоди між Святим престолом та Італією від 11 лютого 1929 р. - так званого Латеранського договору. Ватикан, базуючись на Латеранському договорі, набув низку прав і прийняв на себе певні міжнародні обов'язки, які у своїй сукупності складають його міжнародно-правосуб'єктність.

Після закінчення Другої світової війни італійський уряд підтвердив всі зобов'язання, взяті на себе по відношенню до Ватикану фашистською Італією. Договір від 1929 р. було офіційно підтверджено в ст.7 Італійської конституції 27 грудня 1947 р., і на його розв'язок з Ватиканом були укладені нові угоди, що визначали і уточнювали зони, які мали право екстериторіальності.

Ватикан володіє суверенітетом у сфері здійснення юридичної, адміністративної та іншої влади на своїй території. Ватикан має право на недоторканість своєї території (територіальне верховенство), на незалежність по відношенню до інших суб'єктів міжнародного права. Він здійснює відносини міжнародно-правового характеру з іншими суб'єктами міжнародного права, а також являється членом деяких міжнародних організацій. Ватикан має свій герб, прапор, гімн, пошту, радіо, телеграф, пресу тощо.

Латеранський договір, на думку Л.Оппенгейма, означає відновлення перерваного в 1871 році формального членства Найсвятішого престолу в товаристві держав [1, с.237]. Д.Андриолті також стверджує, що договір не утворює нової держави, а визнає її фактичне існування. Як будь-який договір він породжує взаємні права і зобов'язання між сторонами, тобто католицькою церквою в особі Верховного первосвященника та італійською державою в особі короля. Ці права і зобов'язання, зазначає Д.Андриолті, свідчать про існування нової держави [2, с.152].

Згідно з положеннями Латеранського політичного договору, на відданій Італією частині своєї території, була створена нова самокерована та формально незалежна політична одиниця, що володіє певними рисами державності - Місто Ватикан. Але Ватикан в силу надзвичайно малих розмірів своєї території і такої ж незначної кількості мешканців (близько 1 тис. громадян), особливостей соціально-політичної структури і відсутності розвинутої власної економічної бази не має соціально-політичних підстав для того, щоб розглядатися як жості держави в повному розумінні цього слова, хоча він і наділений певними атрибутами державності.

Згідно з договором Італія визнала суверенітет Найсвятишого престолу в міжнародних питаннях як такий, що пригнанний його природі і відповідає традиціям та вимогам його світової місії (ст.2). В той же час вона визнала державу Ватикан під суверенітетом Верховного первосвященника (ст.26). Італія визнала також за Найсвятишим престолом пасивне і активне право посольства, згідно міжнародному праву (ст.12). Стаття 24 договору містить заяву Святого престолу відносно його суверенітету в міжнародних питаннях. У заяві зазначалось, що Найсвятий престол не бажає і не брало участі в світовому суперництві між іншими державами та в міжнародних конференціях з таких справ, "за виключенням випадків, коли сторони звернуться зі спільним закликом до миротворчої місії Найсвятишого престолу". При цьому Найсвятий престол залишає за собою, у будь-якому випадку, право примусити поважати свій моральний і духовний авторитет. Згідно з цим, продовжує пункт 2 цієї ж статті, місто Ватикан завжди і у всіх випадках буде розглядатися як територія нейтральна та недоторкана.

Свою зовнішню політику Ватикан здійснює за допомогою цілої системи органів зовнішніх зносин (центрального та вторинного), які представляють його в міжнародному житті і здійснюють загальне політичне і оперативне керівництво його зовнішньою політикою.

Всією повнотою влади, а звідси і визначальним впливом на зовнішню політику Ватикану, володіє глава держави - Папа Римський. Папі належить законодавча, виконавча та судова влада. Папа обирається довічно колегією кардиналів.

До виключної компетенції глави Ватикану - Папи належить вище представництво Ватикану в міжнародних відносинах, укладення ратифікація і денонсація міжнародних договорів і конкордатів, здійснення актів визнання і протестів, прийом дипломатичних представників і призначення легатів, нунцій, істернунцій і апостольських делегатів. Папа делегує деякі свої повноваження в галузі зовнішніх зносин іншим органам Ватикану, зокрема Римській курії - церковному уряду.

Дорадним органом при Папі являється колегія кардиналів. Вона збирається для обговорення найбільш важливих церковних справ і для обрання Папи. Під час обрання Папи колегія носить назву конклаву. Самостійне політичне значення вона набуває у випадку смерті або зречення Папи.

Серед установ Ватикану, що займаються міжнародними проблемами, найважливішим є його дипломатичне відомство - державний секретаріат. На нього покладено завдання здійснювати офіційні зв'язки з зовнішнім світом, шляхом конкордатів та значимих міжнародних договорів. Слід зазначити, що Ватикан обмінюється дипломатичними представниками з більш ніж 100 державами світу, в тому числі і з Італією, на території якої він знаходиться. Найбільше розповсюдження отримали у міжнародній практиці конкордати - особливий вид угод, що укладаються між

Ватиканом і урядом тієї чи іншої країни. Конкордат - це договір, в якому закріплюються права церкви, а також фіксуються її положення в державі. Католицькі верстви трактують конкордати як "інструмент забезпечення свободи церкви".

Існує ряд загальних положень, які характерні для всіх конкордатів. В них зазначається, що церкві округи відповідають владі держави. Ватикан зобов'язується консультуватися з урядом щодо призначення єпископів в країні. Єпископи зобов'язуються давати клятву на вірність державі та не виступати проти державної влади. Вище духовенство призначається Ватиканом лише з числа громадян країни, що підписала конкордат. В конкордатах містяться положення, у реалізації яких Ватикан визнає особливу зацікавленість. До їх числа відносяться зобов'язання держави забезпечити свободу відправлення релігійного культу, вивчення релігії в державних школах і створення конфесійних шкіл, а також надати організаціям католицької дії ті ж права, що й іншим громадським організаціям. Звичайно держава бере на себе зобов'язання забезпечити безперешкодної прямий зв'язок між національним вищим духовенством та Ватиканом.

Ю.Є.Карлов вважає, що правова природа конкордатів є двоїстою, тому що з одного боку вони можуть містити взаємні зобов'язання його учасників з міжнародного права, а з іншого боку, деякі положення конкордатів слід розглядати як односторонні декларації про наміри тієї чи іншої держави виступити або санкціонувати внутрішнім законом певні норми щодо діяльності католицької церкви в даній країні. Звідси виходить, що положення конкордатів щодо питань, які належать до внутрішньої компетенції держави, не являються обов'язковими згідно з міжнародним правом, тому держава в силу свого суверенітету і внутрішнього законодавчого акту може відмовитися від їх виконання або внести в них зміни [3, с.10]. Поряд з конкордатами Ватикан укладає також угоди та договори, він є учасником багатьох багатосторонніх міжнародних угод.

На момент заснування ООН в 1945 р. Ватикан намагався стати її членом, але не став. На даний час в ООН присутній спостерігач від Ватикану, офіційно визнаний Генеральним секретарем ООН. Хоча Ватикан не являється членом ООН, він бере відповідну участь у діяльності цієї міжнародної організації, в основному її спеціалізованих установ, а також ряду інших міжнародних організацій, які користуються підтримкою ООН (він є членом Всесвітнього поштового союзу, Міжнародного союзу електрозв'язку, Міжнародного союзу захисту матеріальної та художньої власності ("Бернський союз"), Міжнародного союзу захисту промислової власності ("Паризький союз"), Міжнародного інституту уніфікації приватного права, Виконавчого комітету Верховного комісаріату ООН з справ біженців, Міжнародного агентства з атомної енергії тощо).

У договорі та конкордаті 1929 року Італія визнала "суверенітет Найсвятишого престолу в міжнародній галузі" та його виключні суверенітет і юрисдикцію над містом Ватиканом. Більшість держав визнає Найсвятий престол

і підтримує з ним дипломатичні зв'язки; він є учасником багатосторонніх конвенцій. З точки зору його функцій, території та адміністративної організації місто Ватикан наближається до держави. Він має населення, крім посадовців осіб, які мешкають у місті, і його єдиною метою є підтримка Найсвятішого престолу як релігійного центру.

Деякі спеціалісти з міжнародного права розглядають місто Ватикан як державу, хоча, беручи до уваги його особливі функції, це є сумнівним, зауважує Я.Вроунці. Однак Ватикан отримав широке визнання як суб'єкт міжнародного права, який спроможний укладати міжнародні договори. Очевидно його правосуб'єктність базується частково на його подібності до держави відносно функцій, незважаючи на наявність певних особливостей, включаючи патримоніальний характер суверенітету Святого престолу, а частково на можливій згоді та визнанні з боку існуючих суб'єктів міжнародного права [4, с.114].

Більш складним є питання щодо правосуб'єктності Найсвятішого престолу як релігійного органу, незалежно від його територіальної бази в державі Ватикан. Його незалежність як уряду, хоча, з одного боку, децю обмежена його тісним зв'язком з Італійською державою, з другого - має особливий характер в силу природи тих дужовських дій, для кращого втілення яких існує цей уряд. Не завжди, базуючись на редакції тексту Латеранського договору, легко також визначити, кому належить державний суверенітет в галузі міжнародного права - Святому престолу або Ватикану. Є автори, які стверджують, що в результаті договору існує не одна міжнародна особа, характер якої є спірним, а дві міжнародні особи - Найсвятіший престол і Ватикан, при цьому єдиним пунктом розбіжностей у цих авторів є питання, об'єднанні ці дві особи особистою чи реальною унією.

Я.Вроунці зазначає, що у зв'язку із взаємодією між державою-містом Ватикан проблему правосуб'єктності Святого престолу важко розглядати ізольовано від територіальної основи. Вважається також, що правосуб'єктність політичних і релігійних інститутів такого роду може існувати лише для тих держав, які готові вступити у відносини з такими інститутами в міжнародному плані [5, с. 116]. Однак, як вважає Л.Оптенгейм, правильно, скоріш за все, є та точка зору, що Латеранський договір створив нову державу - Ватикан - із власним Найсвятішим Престолом як її главою. Ця держава володіє формальними елементами державності і являється міжнародною особою, визнаною такою іншими державами [6, с. 238].

Література

1. Оптенгейм Л. Международное право. - М.: Издательство иностранной литературы, 1948.
2. Анцилотти Д. Курс международного права. - М.: Издательство иностранной литературы, 1961.
3. Карлов Ю.Е. правовые вопросы участия Ватикана в международных отношениях. - М.: МГИМО, 1965.
4. Вроунци Я. Международное право. - М.: Издательство "Прогресс", 1977.
5. Оптенгейм Л. Международное право. - М.: Издательство иностранной литературы, 1948.
6. Там само, стор. 238.